

საქართველოს
ახალგაზრდა
იურისტთა
ასოციაცია

კლიმატის ცვლილება და ადამიანის უფლებები

**კლიმატის ცვლილება
და
ადამიანის უფლებები**

კვლევა მომზადებულია ფონდ „პური მსოფლიოსთვის პროტესტანტული განვითარების სამსახურის“ (BFDW) მიერ დაფინანსებული პროექტის - „ადამიანის უფლებების და დემოკრატიის დაცვა სამოქალაქო საზოგადოების შესაძლებლობების გაძლიერების გზით“ - ფარგლებში. გამომცემაზე პასუხისმგებელია საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია და მისი შინაარსი არ გამოხატავს დონორის ოფიციალურ პოზიციას.

Brot für die Welt

Bread for the World -
Protestant
Development Service

კვლევის ხელმძღვანელები: ნიკოლოზ სიმონიშვილი
მზია გოჩიაშვილი

კვლევის ავტორი: ანა ბერიძე

რედაქტორი: ხათუნა ყვირალაშვილი

ტექ. რედაქტორი: ირაკლი სვანიძე

აკრძალულია აქ მოყვანილი მასალების გადაბეჭდვა, გამრავლება ან გავრცელება კომერციული მიზნით, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაციის წერილობითი ნებართვის გარეშე.

ჯ. კახიძის ქ. №15, თბილისი, საქართველო
(+995 32) 295 23 53, 293 61 01
www.gyla.ge

© 2022, საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია

ს ა რ ჩ ე ვ ი

1. რა არის კლიმატის ცვლილება?	5
2. კლიმატის ცვლილების საერთაშორისო სამართლებრივი ჩარჩო	7
2.1. გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციის მიღების ისტორიული რაკურსი	7
2.2. გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციის ძირითადი მიზანი, ზოგადი პრინციპები და ვალდებულებები	9
2.2.1. გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციის მიზანი	9
2.2.2. გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციით განსაზღვრული პრინციპები	9
• საერთო, მაგრამ დიფერენცირებული პასუხისმგებლობებისა და შესაბამისი შესაძლებლობების პრინციპი	9
• განვითარებადი ქვეყნების სპეციალური საჭიროებების პრინციპი	10
• სიფრთხილის ზომების პრინციპი	11
• მდგრადი განვითარების ხელშეწყობის პრინციპი	12
• თავისუფალი ვაჭრობის პრინციპი	12
2.2.3. გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციით განსაზღვრული ზოგადი ვალდებულებები	12
2.3. პარიზის შეთანხმება	13
3. კლიმატის ცვლილება და ადამიანის ძირითადი უფლებები	14
3.1. სიცოცხლის უფლება	14
3.2. ჯანმრთელობის უფლება	16
3.3. უფლება საკვებზე, წყალსა და თავშესაფარზე	16
• უფლება საკვებზე	16
• უფლება წყალსა და ადეკვატურ სანიტარიულ პირობებზე	17
• უფლება თავშესაფარზე	17
3.4. თვითგამორკვევის უფლება	18
3.5. განვითარების უფლება	19
3.6. განათლების უფლება	19

4. სასამართლო პრაქტიკა	20
• Netherlands V Urgenda Foundation	20
• Ashgar Leghari V Federation of Pakistan	21
• PSB et al. v. Brazil	21
5. კლიმატის ცვლილება და სამართლებრივი	23
სამართლებრივი წყაროები	24
ბიბლიოგრაფია	25

1. რა არის კლიმატის ცვლილება?

კლიმატის ცვლილება და მისგან გამოწვეული უარყოფითი შედეგები თანამედროვე მსოფლიოს ერთ-ერთი უმთავრესი გამოწვევაა. მიუხედავად იმისა, რომ დედამიწაზე კლიმატი მთელი მისი არსებობის განმავლობაში, სხვადასხვა ბუნებრივი მიზეზის გამო, ყოველთვის იცვლებოდა, დღესდღეობით უკვე არსებობს კონსენსუსი მეცნიერთა შორის, რომ თანამედროვე პროცესები განსხვავდება წარსულში მიმდინარე ცვლილებებისგან, ვინაიდან ის ანთროპოგენური ხასიათისაა.¹ ეს კი ნიშნავს, რომ ის უშუალოდ ადამიანის საქმიანობის შედეგად არის გამოწვეული.²

ანთროპოგენური კლიმატის ცვლილების დასაბამად ინდუსტრიალიზაციის პერიოდი მიიჩნევა, ვინაიდან სწორედ ამ დროს დაიწყო კაცობრიობამ ენერჯის წყაროდ წიაღისეული საწვავის გამოყენება.³ ადამიანების რიცხვის ზრდასთან ერთად კი, ყოველდღიურად იზრდება მათი მოთხოვნა ენერჯიაზე, რაც სულ უფრო მეტი საწვავის გამოყენებას საჭიროებს. დღესდღეობითაც ენერჯეტიკის სექტორი და მასთან დაკავშირებული სათბური აირების გაფრქვევები განსაკუთრებულად უწყობს ხელს კლიმატის ცვლილებას.⁴

წიაღისეული საწვავის წვის შედეგად, დედამიწის ატმოსფეროში ისეთი სათბური აირების ჭარბი რაოდენობა გაიფრქვევა, როგორებიც არის, მაგალითად, ნახშირორჟანგი (CO₂) ან მეთანი (CH₄). მათი ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელი არის უნარი, „დაიჭირონ“ მზისგან წამოსული ენერჯია და გაათბონ ატმოსფერო, რაც აუცილებელია დედამიწის სიცოცხლისუნარიანობისთვის. თუმცა, ამ აირების ჭარბი რაოდენობა ატმოსფეროში იწვევს მზისგან წამოსული ჭარბი ენერჯიის შენარჩუნებას, რის შედეგადაც, სულ უფრო მეტად თბება დედამიწაზე და იცვლება კლიმატი.⁵ სწორედ ამიტომ, თანამედროვე კლიმატის ცვლილებას გლობალურ დათბობასაც უწოდებენ.

ანთროპოგენური კლიმატის ცვლილება ძალიან სწრაფი ტემპით მიმდინარეობს, ვინაიდან ადამიანები თავიანთ ყოველდღიურ საქმიანობაში განსაკუთრებით დიდი ოდენობით მოიხმარენ ენერჯიას და, შესაბამისად, საწვავ წიაღისეულს. ამ პროცესის თანმდევი შედეგები და მოსალოდნელი უარყოფითი ცვლილებები კი, რისკის ქვეშ აყენებს ადამიანის უსაფრთხოებასა და არაერთი უფლებით სათანადოდ სარგებლობას. ბუნებრივი კატასტროფები, წყალდიდობა, გვალვა, მეწყერი, სითბური ტალღები იმ სახიფათო მოვლენების არასრული ჩამონათვალია, რომლებიც თან ახლავს ანთროპოგენური კლიმატის ცვლილებას და დღითიდღე უფრო ხშირდება და ძლიერდება.

უახლესი მოვლენებიდან განსაკუთრებით გამოირჩევა 2022 წლის ზაფხულის სითბური ტალღები,⁶ რომლებიც განსაკუთრებულ საფრთხეს უქმნის ადამიანების სიცო-

¹ Jonathan Watts, “No doubt left’ about scientific consensus on global warming, say experts’ The Guardian (London, 24 July 2019), ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2SziOL>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

² Andrew Dessler and Edward A. Parson, *The Science and Politics of Global Climate Change: A Guide to the Debate*’ (2nd edn, Cambridge University Press 2010) 88-91.

³ David Coley, *Energy and Climate Change: Creating a Sustainable Future* (John Wiley & Sons, Ltd 2008) 89.

⁴ European Environment Agency, ‘Sectoral greenhouse gas emissions by IPCC sector’ (21 June 2016), ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3tT0rku>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

⁵ Stuart Bell and others, *Environmental Law* (9th edn, Oxford University Press 2017) 532.

⁶ მსოფლიო მეტეოროლოგიური ორგანიზაციის განმარტების თანახმად, სითბური ტალღები არის ანომალურად ცხელი ამინდის პერიოდი, რომელიც გრძელდება მინიმუმ 5 თანმიმდევრული დღის

ცხლესა და ჯანმრთელობას. ინგლისში, მაგალითად, მაღალი ტემპერატურის შედეგად გამოწვეული გულის შეტევითა და ინსულტით, ყოველწლიურად, დაახლოებით 2000 ადამიანი იღუპება. შესაბამისად, ტემპერატურის მატება და სითბური ტალღები ამ რისკებს კიდევ უფრო ზრდის.⁷ მიმდინარე წლის განმავლობაში ექსტრემალური სითბური ტალღები განსაკუთრებით შესამჩნევია ევროპაში, ჩინეთსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებში, სადაც ივნისსა და ივლისში ტემპერატურის რეკორდული მაჩვენებლები დაფიქსირდა.⁸

ქვეყნებს, რომლებიც ყველაზე მეტად იწვევენ კლიმატის ცვლილებას დიდი ოდენობით სითბური აირების გამოფრქვევის გზით, მიეკუთვნებიან ჩინეთი და ამერიკის შეერთებული შტატები. ბოლოდროინდელი კვლევის მიხედვით კი, დადგინდა, რომ სულ რაღაც 20 კომპანიაა პასუხისმგებელი მსოფლიოს მასშტაბით გაფრქვეული სითბური აირების სრული ოდენობის 35%-ზე, რაც 1/3-ზე მეტია.⁹ ამ ორგანიზაციების საქმიანობა, ძირითადად, სწორედ საწვავი წიაღისეულის მოპოვებას უკავშირდება. მათ შორის არიან ისეთი ცნობილი კომპანიები, როგორიცაა, მაგალითად, British Petroleum (BP) და ნავთობკომპანია Shell.

ვინაიდან ტრადიციული ენერჯის წყაროების, მაგალითად, ნავთობისა ან ქვანახშირის ყოველდღიური მოპოვება და მოხმარება კლიმატის ცვლილების ძირითადი გამომწვევია, მსოფლიოს სასწრაფოდ სჭირდება მწვანე, განახლებადი ენერჯის წყაროები, როგორიცაა ქარის, მზის ან წყლის ენერჯია. **სწორედ ტრადიციული საწვავის განახლებადი ენერჯის წყაროებით ჩანაცვლებით უნდა დაძლიოს მსოფლიომ კლიმატის ცვლილების კრიზისი და, იმავდროულად, უნდა დააკმაყოფილოს დედამიწის მოსახლეობის მოთხოვნილება ენერჯიაზე, რაც, თავის მხრივ, აუცილებელია ადამიანის ღირსეული ცხოვრებისა და სათანადო განვითარებისთვის.**

განახლებადი ენერჯის წყაროების გამოყენება არ უკავშირდება ჰაერში სითბური აირების გაფრქვევებს და ხელს არ უწყობს კლიმატის ცვლილებებს.¹⁰ ამასთანავე, ის განახლებადია, ანუ, ტრადიციული ენერჯის წყაროებისგან განსხვავებით, მისი მარაგი არ ამოიწურება. აქედან გამომდინარე, მისი გამოყენება სრულად შეესაბამება მდგრადი განვითარების მიზნებს, რაც იმას ნიშნავს, რომ მათი საშუალებით მომავალი თაობებიც შეძლებენ თავიანთი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას.¹¹

განმავლობაში და ამ დროს დღიური მაქსიმალური ტემპერატურა კონკრეტული ადგილისთვის დამახასიათებელ საშუალო მაქსიმალურ ტემპერატურას აჭარბებს მინიმუმ 5°-ით.

⁷ James Gallagher, "Heatwaves: What do they do to the body and who is at risk?" BBC (18 July 2022), ხელმისაწვდომია: <https://www.bbc.com/news/health-49112807>, ბოლო ნახვა: 26.07.2022.

⁸ Carbon Brief, "State of the climate: 2022 on track for a summer of extreme heat" (25 July 2022), ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3Pz8pYM>, ბოლო ნახვა: 26.07.2022.

⁹ Matthew Taylor and Jonathan Watts, 'Revealed: the 20 Firms Behind a Third of all Carbon Emissions' *The Guardian* (London, 9 October 2019), ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2IlEYY0G>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

¹⁰ Greenpeace, 'Renewable Energy', ხელმისაწვდომია: <https://www.greenpeace.org.uk/challenges/renewable-energy/>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

¹¹ World Commission on Environment and Development, 'Our Common Future' (Oxford University Press 1986).

2. კლიმატის ცვლილების საერთაშორისო სამართლებრივი ჩარჩო

2.1. გეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციის მიღების ისტორიული რაკურსი

გარემოსდაცვითი საკითხები განსაკუთრებით აქტუალური გახდა წინა საუკუნის მეორე ნახევარში. ამ პერიოდიდან მოყოლებული ტექნოლოგიური პროგრესის პირობებში გაჩნდა საკმარისი მეცნიერული ცოდნა სამყაროსა და დედამიწის შესახებ, რომელზე დაყრდნობითაც ცხადი გახდა, რომ ქვეყნები მნიშვნელოვანი გარემოსდაცვითი გამოწვევების წინაშე იდგნენ.

გარემოსდაცვითი მოძრაობა განსაკუთრებით გააქტიურდა 60-იანი წლებიდან. სწორედ ამ პერიოდში გამოქვეყნდა რეიჩელ კარსონის წიგნი „მდუმარე გაზაფხული“, რომელიც ამერიკის შეერთებულ შტატებში გარემოს პესტიციდებით დაბინძურებას და ამგვარად მისი დეგრადაციის პრობლემებს ეხებოდა.¹² წიგნმა დიდი გამოხმაურება პოვა არა მხოლოდ ამერიკის შეერთებულ შტატებში, არამედ მთელ მსოფლიოში. ამას მოჰყვა აშშ-ის გარემოს დაცვის სააგენტოს შექმნაც.¹³ წიგნს დიდი გავლენა ჰქონდა გარემოსდაცვითი მოძრაობის პოპულარიზაციასა და გაძლიერებაზე.¹⁴ 60-იან წლებში მიმდინარე პროცესებისა და გარემოსდაცვითი საკითხების მიმართ მეცნიერული ცოდნის გაღრმავებისა და, იმავდროულად, მწვანეთა მოძრაობის გაძლიერების შედეგად, 1972 წელს, ისტორიაში პირველად, საერთაშორისო დონეზე ქვეყნების ჩართულობით გაიმართა სტოკჰოლმის კონფერენცია ადამიანის გარემოს შესახებ.

1972 წლის სტოკჰოლმის კონფერენცია ადამიანის გარემოს შესახებ იყო პირველი მასშტაბური დონისძიება, რომელიც გაერთიანებული ერების ორგანიზაციამ უშუალოდ გარემოს დაცვის საკითხებს მიუძღვნა.¹⁵ სწორედ აქ აღიარა მსოფლიომ, რომ გარემოსდაცვითი პრობლემები, მათ შორის, ჰაერის, წყლისა და ნიადაგის დაბინძურება საფრთხეს უქმნის ადამიანის სიცოცხლეს, მის ღირსეულ არსებობას, განვითარებას და არაერთი სხვა ფუნდამენტური უფლებით სათანადოდ სარგებლობას.¹⁶ ამ კონფერენციაზე მიღებული დეკლარაციით, გარემოს დაცვა და მისი შენარჩუნება ქვეყნებისთვის ერთ-ერთ პრიორიტეტულ საკითხად განისაზღვრა. სწორედ ამ პერიოდიდან მოყოლებული კარგი გარემოსდაცვითი მმართველობის სისტემის შექმნა, მისი დანერგვა და მდგრადი განვითარება საერთაშორისო დღის წესრიგის განუყოფელ ნაწილად იქცა.

1979 წელს გაიმართა ასევე პირველი კონფერენცია კლიმატის შესახებ.¹⁷ ის მსოფლიო მეტეოროლოგიურმა ორგანიზაციამ (WMO) მოიწვია თავის პარტნიორებთან ერთად:

¹² Rachel Carson, *Silent Spring* (first published 1962, Hamish Hamilton 1964).

¹³ Eliza Griswold, "How 'Silent Spring' Ignited the Environmental Movement", *The New York Times* (21 September 2012), ხელმისაწვდომია: <https://nyti.ms/2HP7QrC>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

¹⁴ The life and Legacy of Rachel Carson, ხელმისაწვდომია: <http://www.rachelcarson.org/SilentSpring.aspx>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

¹⁵ "United Nations Conference on the Human Environment, 5-16 June 1972, Stockholm", გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ვებგვერდი, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3M5pgzK>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

¹⁶ "Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment", ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3NHH9pG>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

¹⁷ World Meteorological Organization, "A History of Climate Activities", ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2Xicc1P>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

გაეროს განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაცია (UNESCO), გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაცია (FAO), ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაცია (WHO), გაეროს გარემოს დაცვის პროგრამა (UNEP) და სამეცნიერო გაერთიანებების საერთაშორისო საბჭო (ICSU).¹⁸ ამ კონფერენციაში მონაწილეობდა სხვადასხვა დარგის (სოფლის მეურნეობა, წყლის რესურსები, მეთევზეობა, ენერგეტიკა, გარემოს დაცვა, ეკოლოგია, ბიოლოგია, მედიცინა, სოციოლოგია და ეკონომიკა) დაახლოებით 350 ექსპერტი მსოფლიოს 53 ქვეყნიდან და 24 საერთაშორისო ორგანიზაციიდან. ღონისძიების ფარგლებში, ექსპერტები შეთანხმდნენ, რომ კლიმატის ცვლილებას გავლენა ჰქონდა ადამიანზე, მის სოციალურ მდგომარეობასა და სხვადასხვა საქმიანობაზე. შესაბამისად, კონფერენციის დასრულებისას ექსპერტებმა მიიღეს კლიმატის მსოფლიო კონფერენციის დეკლარაცია, რომლითაც ისინი მოუწოდებდნენ ქვეყნებსა და მთავრობებს, რომ გამოეყენებინათ კლიმატის ცვლილების კუთხით უკვე არსებული ცოდნა, გაუმჯობესებინათ ის, წინასწარ შეეფასებინათ და თავიდან აეცილებინათ ადამიანის საქმიანობით გამოწვეული კლიმატის ცვლილების შესაძლო უარყოფითი შედეგები კაცობრიობაზე.

1988 წელს WMO-მ და UNEP-მა დააარსეს მთავრობათაშორისი პანელი კლიმატის ცვლილების შესახებ, რომელსაც უნდა შეეფასებინა კლიმატის ცვლილების მასშტაბი, სიჩქარე, მისი შესაძლო გავლენა გარემოზე და განესაზღვრა შესაბამისი სტრატეგია, თუ როგორ უნდა ეპასუხა მსოფლიოს არსებული გამოწვევებისთვის.¹⁹

1990 წელს გამოქვეყნდა IPCC-ის პირველი შეფასება, რომელმაც მკაფიოდ განმარტა, რომ თანამედროვე კლიმატის ცვლილება ანთროპოგენური ხასიათისაა. სწორედ მის საქმიანობასთან დაკავშირებული სათბური აირების ჭარბი რაოდენობით გაფრქვევები იწვევს დედამიწაზე ტემპერატურის ზრდას და ის განსაკუთრებული სისწრაფით მიმდინარეობს.²⁰ ამავე მოხსენებით შეფასდა, თუ რა უარყოფითი გავლენა შეიძლება იქონიოს კლიმატის ცვლილებამ გარემოსა და ადამიანის საქმიანობაზე, ვინაიდან ის იწვევს ზღვის დონის ზრდას, წყლის რესურსების შემცირებას, სხვადასხვა ექსტრემალურ მეტეოროლოგიურ მოვლენას, გვალვას, წყალდიდობას, მეწყერს და სხვა.²¹

შესაბამისად, სწორედ ეს მოხსენება გახდა კლიმატის ცვლილების კუთხით საერთაშორისო სამართლებრივი ჩარჩოს შექმნისა და ქვეყნებისთვის კონკრეტული ვალდებულებების დაკისრების საფუძველი.²² მისი გამოქვეყნების შემდეგ მალევე, 1992 წელს, რიო დე ჟანეიროში გამართულ დედამიწის სამიტზე 154 ქვეყნის ხელმოწერით მიიღეს გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენცია.²³ ის ძალაში შევიდა 1992 წლის 21 მარტს და ხელმომწერ მხარეთა შორის არის საქართველოც.²⁴

¹⁸ UN, United Nations Framework Convention on Climate Change: Handbook (2016), 17, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2Wgwmwh>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

¹⁹ IPCC, "History of IPCC", ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3n7tCwp>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

²⁰ IPCC, "The IPCC First Assessment Report: Overview", ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3zVorrC>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

²¹ იქვე.

²² UN, United Nations Framework Convention on Climate Change: Handbook (2016), 18, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2Wgwmwh>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

²³ იქვე, 19.

²⁴ UN Climate Change, Parties to the UNFCCC, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2KMcuDR>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

2.2. გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციის ძირითადი მიზანი, ზოგადი პრინციპები და ვალდებულებები

გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენცია არის კლიმატის ცვლილების სფეროში არსებული პირველი საერთაშორისო სამართლებრივი დოკუმენტი, რომლითაც შეიქმნა ზოგადი სამართლებრივი ჩარჩო, განისაზღვრა პრინციპები და მიზნები, რომელთა შესაბამისადაც სახელმწიფოებმა უნდა იმოქმედონ, რათა შეძლონ კლიმატის ცვლილების შერბილება და მის შედეგებთან ადაპტაცია.²⁵

2.2.1. გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციის მიზანი

ამ კონვენციის მეორე მუხლის მიხედვით, ხელმომწერი სახელმწიფოების ძირითადი და ე.წ. „საბოლოო მიზანი“ დედამიწის ატმოსფეროში სათბური გაზების კონცენტრაციის იმ დონეზე შენარჩუნებაა, რომლის პირობებშიც შესაძლებელი იქნება კლიმატურ სისტემაში საშიში ანთროპოგენური ჩარევის თავიდან აცილება.²⁶

2.2.2. გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციით განსაზღვრული პრინციპები

გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციის მესამე მუხლით განსაზღვრულია 5 ძირითადი პრინციპი, რომლებსაც, ზოგადად, ეფუძნება კლიმატის ცვლილების საერთაშორისო სამართლებრივი რეჟიმი. თუმცა, ჩამონათვალი არ არის ამომწურავი და ეს მუხლი არ გამორიცხავს სხვა დაკავშირებული, მათ შორის, სამართლებრივი პრინციპების მოქმედებას.

- ***საერთო, მაგრამ დიფერენცირებული პასუხისმგებლობებისა და შესაბამისი შესაძლებლობების პრინციპი***

ამ კონვენციის 3.1. მუხლი განსაზღვრავს თანასწორობისა და ე.წ. საერთო, მაგრამ დიფერენცირებული პასუხისმგებლობებისა და შესაბამისი შესაძლებლობების პრინციპს. იგი დაფუძნებულია იმ ფაქტზე, რომ განვითარებულ ქვეყნებს, განვითარებად სახელმწიფოებთან შედარებით, ბევრად დიდი წვლილი მიუძღვით კლიმატის ცვლილებაში. ისტორიულად, სწორედ ისინი არიან პასუხისმგებლები სათბური აირების გაფრქვევის უდიდეს ნაწილზე.²⁷ ეს გამომდინარეობს იქიდან, რომ ინდუსტრიალიზაციის პერიოდში პირველებმა სწორედ დღეს განვითარებულ ქვეყნებად მიჩნეულმა სახელმწიფოებმა დაიწყეს ბუნებრივი წიაღისეულის საწვავად გამოყენება, რის შედეგადაც ისინი განვითარდნენ. თუმცა, მეორე მხრივ, ამან ხელი შეუწყო კლიმატის ცვლილებას, რომლის მიმართ ყველაზე მოწყვლადები დღესდღეობით სწორედ განვითარებადი სახელმწიფოები არიან. მათ არ გააჩნიათ შესაბამისი ტექნოლოგიები თუ სხვა შესაძლებლობები, რომ ადაპტირდნენ კლიმატის ცვლილების შედეგებთან, ან შეარბილონ ეს პროცესი.

²⁵ UN Climate Change, History of the Convention, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/39MZe08>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

²⁶ კლიმატის ცვლილების შესახებ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ჩარჩო კონვენცია, 1992, მუხლი 3.

²⁷ კლიმატის ცვლილების შესახებ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ჩარჩო კონვენცია, 1992, შესავალი.

შესაბამისად, კონვენციით განსაზღვრული პირველი პრინციპის თანახმად, მიუხედავად იმისა, რომ ყველა ქვეყნის მიზანი არის ერთი - კლიმატის ცვლილების შერბილება და მის შედეგებთან ადაპტაცია, განვითარებული და განვითარებადი ქვეყნების პასუხისმგებლობა და მათზე დაკისრებული ვალდებულებები მაინც განსხვავებულია. კონვენცია მეტ პასუხისმგებლობას აკისრებს განვითარებულ ქვეყნებს, მათ შორის, სწორედ მათგან მოითხოვს წამყვანი როლის შესრულებას კონვენციის მიზნების მიღწევის პროცესში, ავალდებულებს, ხელი შეუწყონ და სხვადასხვა საშუალებით დაეხმარონ განვითარებად ქვეყნებს პროგრესისა და საერთო მიზნების მიღწევაში.

კონვენციის დანართი N1 და დანართი N2 ცალ-ცალკე განსაზღვრავს, თუ რომელი ქვეყნები მიიჩნევიან კონვენციის მიზნებისთვის, ზოგადად, განვითარებულ ქვეყნებად და, კონკრეტულად, რომლებს ეკისრებათ, დამატებით, განვითარებადი სახელმწიფოების ეკონომიკური დახმარების ვალდებულება.

დანართ N1-ში შედიან ის ინდუსტრიული ქვეყნები, რომლებიც იყვნენ ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) წევრები 1992 წელს, ასევე, გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნები (EIT მხარეები), მათ შორის, რუსეთის ფედერაცია, ბალტიისპირეთის ქვეყნები და რამდენიმე ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის სახელმწიფო.

დანართ N2-ში შედიან დანართი N1-ით განსაზღვრული სახელმწიფოები, გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნების გამოკლებით. სწორედ მათ ეკისრებათ ფინანსური ვალდებულებები, რომ განვითარებად ქვეყნებს დაეხმარონ.

რაც შეეხება უშუალოდ განვითარებად ქვეყნებს, მათ მოიხსენიებენ, როგორც არა დანართი N1-ით განსაზღვრულ ქვეყნებს და სწორედ მათ უნდა აღმოუჩინონ დახმარება დანართებით განსაზღვრულმა სახელმწიფოებმა.²⁸

დღესდღეობით, მსოფლიოს 49 ქვეყანას გაერო აკვალიფიცირებს ნაკლებად განვითარებულ სახელმწიფოებად (LDCs), რომელთა მიმართაც კონვენცია განვითარებული ქვეყნებისგან განსაკუთრებულ ყურადღებასა და დახმარებას მოითხოვს.²⁹

- **განვითარებადი ქვეყნების სპეციალური საჭიროებების პრინციპი**

სწორედ განვითარებადი, განსაკუთრებით კი, კლიმატის ცვლილების მიმართ ყველაზე მოწყვლადი ქვეყნების სპეციალურ საჭიროებებსა და გარემოებებს ეძღვნება კონვენციის 3.2. მუხლით განსაზღვრული პრინციპი. ამ პრინციპის მიხედვით, მათი სპეციალური, განსხვავებული გარემოებები სრულად უნდა იყოს გათვალისწინებული, რათა მათ კონვენციის ფარგლებში არ დაეკისროთ არაპროპორციული და არაგონივრული პასუხისმგებლობის ტვირთი.

²⁸ სწორედ ამგვარ სახელმწიფოთა შორის არის საქართველოც.

²⁹ ქვეყნების ჩამონათვალი და დამატებითი ინფორმაცია იხ. <https://unfccc.int/parties-observers>, <https://bit.ly/2KMcuDR>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

ქვეყნები შეიძლება განსაკუთრებით მოწყვლადები იყვნენ უშუალოდ კლიმატის ცვლილების შედეგების მიმართ ან მოწყვლადი იყოს მათი ეკონომიკა უშუალოდ კლიმატის ცვლილების საპასუხოდ გასატარებელ შემარბილებელ ან საადაპტაციო ღონისძიებებთან მიმართებით.

კონვენციის 4.8. მუხლის მიხედვით, ასეთებად მიიჩნევიან ქვეყნები:

1. რომლებიც არიან პატარა კუნძულოვანი სახელმწიფოები;
2. რომლებსაც აქვთ დაბალი სანაპირო ზონა;
3. რომელთა ტერიტორიებიც არის არიდული და ნახევრად არიდული,³⁰ ტყით დაფარული და ეს ტყე განიცდის დეგრადაციას;
4. რომლებსაც აქვთ ბუნებრივი კატასტროფებისადმი მიდრეკილი ტერიტორიები;
5. რომლებიც მიდრეკილია გვალვისა და გაუდაბნოებისკენ;
6. სადაც მაღალია ურბანული ატმოსფერული დაბინძურება;
7. რომლებსაც აქვთ მყიფე ეკოსისტემები, მთიანი ეკოსისტემების ჩათვლით;
8. რომელთა ეკონომიკაც მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული წიაღისეული საწვავის წარმოებაზე, გადამუშავებასა და მის ექსპორტზე ან/და წიაღისეული საწვავის მოხმარებასა და იმ პროდუქტზე, რომლის წარმოებაც მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული წიაღისეული საწვავის გამოყენებაზე;
9. რომლებსაც გასასვლელი არ აქვთ ზღვაზე, ასევე, სატრანზიტო ქვეყნები.

• სიფრთხილის ზომების პრინციპი

კონვენციის 3.3. მუხლი შეეხება სიფრთხილის ზომების წინასწარ მიღების პრინციპს. ამ პრინციპის მიხედვით, ქვეყნებმა უნდა გადადგან შესაბამისი პრევენციული ნაბიჯები, რათა განსაზღვრონ, თავიდან აიცილონ ან შეამცირონ კლიმატის ცვლილების გამომწვევი მიზეზები და შეარბილონ უარყოფითი შედეგები. როდესაც სახეზეა მნიშვნელოვანი ან შეუქცევადი ზიანის მიყენების საფრთხე, სახელმწიფოებმა კონკრეტული მეცნიერული მტკიცებულებების არარსებობა არ უნდა გამოიყენონ იმის საფუძვლად, რომ გადადონ სიფრთხილის ზომების მიღება.

კონვენციის მიზნებისთვის, მნიშვნელოვანია, რომ სიფრთხილის ზომების მიღების დროს გათვალისწინებული იყოს მათი გატარებისთვის საჭირო ხარჯი. ამავე მუხლის მიხედვით, კლიმატის ცვლილებასთან გასამკლავებლად, საჭიროა, გამოყენებული იყოს ყველაზე ეკონომიური გზები, რათა საზოგადო სარგებლის მიღება მოხდეს, რაც შეიძლება, ნაკლებ ფასად.

³⁰ უდაბნოსა და ნახევრად უდაბნოს ჰავა.

- **მდგრადი განვითარების ხელშეწყობის პრინციპი**

კონვენციის 3.4. მუხლი შეეხება მდგრად განვითარებას. კონკრეტულად, ის განსაზღვრავს, რომ კონვენციის მხარეებს აქვთ მდგრადი განვითარების უფლება, რისთვისაც მათ ხელი უნდა შეუწყონ შესაბამისი პრინციპების დანერგვას. კლიმატის სისტემის დასაცავად ქვეყნების მიერ შემუშავებული პოლიტიკა და მიღებული ზომები უნდა ითვალისწინებდეს კონკრეტული სახელმწიფოების სპეციალურ გარემოებებს და ინტეგრირებული უნდა იყოს მათი განვითარების ეროვნულ პროგრამასთან. თავის მხრივ, გასათვალისწინებელია, რომ სახელმწიფოს ეკონომიკური განვითარება აუცილებელია კლიმატის ცვლილების წინააღმდეგ მიმართული ზომების მისაღებად.

მდგრადი განვითარება გულისხმობს ისეთ განვითარებას, რომელიც უზრუნველყოფს როგორც ახლანდელი, ასევე მომავალი თაობების შესაძლებლობას, დაიკამათონ თავიანთი საჭიროებები.³¹ ის მოიცავს როგორც ეკონომიკურ, ისე სოციალურ თუ გარემოსდაცვით ასპექტებს.³²

- **თავისუფალი ვაჭრობის პრინციპი**

კონვენციის 3.5. მუხლის მიხედვით, ქვეყნებმა უნდა ითანამშრომლონ, რათა განვითარდეს თავისუფალი ვაჭრობა და შეიქმნას ღია საერთაშორისო ეკონომიკური სისტემა. ეს, თავის მხრივ, ხელს შეუწყობს ყველა ქვეყნის, განსაკუთრებით კი, განვითარებადი ქვეყნების მდგრად ეკონომიკურ ზრდასა და განვითარებას.

ეკონომიკური განვითარება, როგორც უკვე აღინიშნა, თავისთავად საჭიროა კლიმატის ცვლილებასთან დაკავშირებული პრობლემების უკეთ გადასაჭრელად.

2.2.3. გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციით განსაზღვრული ზოგადი ვალდებულებები

გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციის მე-4 მუხლი განსაზღვრავს იმ ვალდებულებებს, რომელთა შესრულებაც ქვეყნებს ზემოთ განსაზღვრული პრინციპების შესაბამისად ეკისრებათ. ისინი მოიცავს როგორც ქვეყნების ზოგად ვალდებულებებს, შეარბილონ კლიმატის ცვლილება, ასევე მოთხოვნას, რომ გაატარონ კლიმატის ცვლილების უკვე არსებულ შედეგებთან ადაპტაციისთვის საჭირო ღონისძიებები. სახელმწიფოებს ევალება, შეიმუშაონ შესაბამისი გეგმები და პოლიტიკის დოკუმენტები, ხელი შეუწყონ კლიმატის ცვლილების კუთხით მეცნიერულ კვლევას, ტექნოლოგიურ განვითარებას, კვლევის შედეგების, დაგროვებული მეცნიერული, ტექნიკური, ეკონომიკური თუ სამართლებრივი ცოდნის, კლიმატის ცვლილების კუთხით არსებული გამოცდილების, ტექნოლოგიური მიღწევების სხვა, განსაკუთრებით კი, განვითარებადი ქვეყნებისთვის გაზიარებასა და გადაცემას, ცნობიერების ამაღლებას და ა.შ.

³¹ Brundtland commission report, 1986.

³² კონკრეტული ინფორმაცია მდგრადი განვითარების პრინციპების შესახებ იხ. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

2.3. პარიზის შეთანხმება

2015 წელს გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო ხელშეკრულების ქვეშ დაიდო პარიზის შეთანხმება, რომელმაც კონკრეტულად განსაზღვრა მის ხელმომწერ მხარეთა შესაბამისი ვალდებულებები და მათი საერთო მიზანი კლიმატის ცვლილების კონტექსტში. პარიზის შეთანხმების ხელმომწერი მხარეა საქართველოც.

ეს შეთანხმება მნიშვნელოვანია იმ მხრივ, რომ მასში კონკრეტულად გაიწერა, რა ნორმამდე უნდა შეინარჩუნონ სახელმწიფოებმა დედამიწაზე ტემპერატურის მატება, რათა თავიდან აიცილონ საშიში დონის კლიმატის ცვლილება. კონკრეტულად, მათ არ უნდა დაუშვან, წინაინდუსტრიულ მაჩვენებელთან შედარებით, ტემპერატურის 1.5°-ზე მეტად მატება, უარეს შემთხვევაში კი, ის არ უნდა ასცდეს 2°-ს.³³ თუ ქვეყნები ვერ მოახერხებენ ამ მიზნის მიღწევას, კლიმატის ცვლილება შეუქცევად ხასიათს მიიღებს.

ამ მიზნის მისაღწევად, პარიზის შეთანხმების მიხედვით, აუცილებელია, ქვეყნებმა ეროვნულ დონეზე, კონკრეტული გარემოებების გათვალისწინებით, დაისახონ ამბიციური მიზნები სათბური აირების გაფრქვევების შემცირების კუთხით.³⁴ ამისთვის მათ უნდა შექმნან ე.წ. ეროვნულად განსაზღვრული წვლილის დოკუმენტები, რომლებშიც ისინი თავადვე გაწერენ თავიანთ ვალდებულებებს.³⁵

2021 წელს გამოქვეყნდა კლიმატის ცვლილების შესახებ მთავრობათაშორისი პანელის მეექვსე მოხსენება, რომლის მიხედვითაც, ქვეყნების მიერ წარდგენილი ეროვნულად განსაზღვრული წვლილის დოკუმენტები და მათ მიერ მიღებული ზომები არ იყო საკმარისი პარიზის შეთანხმებით გათვალისწინებული 1.5°-იანი მიზნის მისაღწევად. დოკუმენტი მიუთითებდა, რომ საჭირო იყო სასწრაფო და ეფექტიანი ნაბიჯების გადადგმა.³⁶

³³ პარიზის შეთანხმება, მუხლი 2(1)(a).

³⁴ იქვე, მუხლი 3.

³⁵ იქვე.

³⁶ IPCC, Climate Change 2021: The Physical Science Basis, first part of the Sixth Assessment Report, ხელმისაწვდომია: <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-working-group-i/>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

3. კლიმატის ცვლილება და ადამიანის ძირითადი უფლებები

ანთროპოგენური კლიმატის ცვლილება თანამედროვე მსოფლიოსთვის მნიშვნელოვანი გამოწვევაა და დღესდღეობით ის ადამიანის უფლებების დაცვის კუთხით ერთ-ერთ ყველაზე დიდ საფრთხედ მიიჩნევა.³⁷ კლიმატის ცვლილების შედეგად, შესაძლოა, დაირღვეს არაერთი უფლება, როგორცაა, მაგალითად: ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის, ჯანსაღ საკვებზე, წყალსა და თავშესაფარზე ხელმისაწვდომობის, თვითგამორკვევის, განვითარების, განათლების უფლებები და სხვა.

სწორედ ამიტომ, ქვეყნების ერთ-ერთი ძირითადი ამოცანა ადამიანის უფლებებზე დაფუძნებული კლიმატის ცვლილების გეგმის შემუშავება და მისი შერბილებისა და თავიდან აცილებისთვის სათანადო, ეფექტიანი ზომების მიღებაა. მიუხედავად იმისა, რომ კლიმატის ცვლილებასთან დაკავშირებული კონვენციები და შეთანხმებები უშუალოდ არ განსაზღვრავს ადამიანის უფლებების დაცვისა და უზრუნველყოფის ვალდებულებებს, ადამიანის უფლებათა სფეროში მოქმედი საერთაშორისო სამართლებრივი აქტები (მაგალითად, ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი), ასევე, ქვეყნების კონსტიტუციები (მათ შორის, საქართველოს კონსტიტუცია) ცალსახად განსაზღვრავს ადამიანის არაერთ ძირითად უფლებას, რომლებიც, შესაძლოა, საფრთხის ქვეშ დადგეს კლიმატის ცვლილების პირობებში. შესაბამისად, ქვეყნებს სწორედ მსგავსი სამართლებრივი აქტების საფუძველზე აქვთ ვალდებულება, სათანადოდ დაიცვან ადამიანის უფლებები კლიმატის ცვლილებისა და მისი შედეგებისგან.

3.1. სიცოცხლის უფლება

სიცოცხლის უფლება ადამიანის ერთ-ერთი ძირითადი, თანდაყოლილი უფლებაა, რომელიც აუცილებელი წინაპირობაა სხვა უფლებებით სარგებლობისთვის.³⁸ იგი დაცულია სხვადასხვა საერთაშორისო აქტითა და ხელშეკრულებით, მათ შორის, ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციით.³⁹ ის განმტკიცებულია ასევე საქართველოს კონსტიტუციის მე-10 მუხლით და მჭიდროდ არის დაკავშირებული მე-9 მუხლით განსაზღვრულ ადამიანის ღირსების ხელშეუვალობასთან. ამ უფლებებს შორის კავშირი განსაზღვრავს სახელმწიფოს ვალდებულებას, უზრუნველყოს ადამიანის ღირსეულად ცხოვრება. „სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის“ განმარტებების მიხედვით, ეს გულისხმობს სახელმწიფოთა მხრიდან ადამიანის იმ ელემენტარული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას, რომლებიც აუცილებელია სიცოცხლისთვის. ასეთია, მაგალითად: წვდომა საკვებზე, წყალსა ან თავშესაფარზე.⁴⁰ ამიტომ, ვინაიდან კლიმატის ცვლილების შედეგები უშუალოდ აისახება ადამიანების სოციალურ და ეკონომიკურ განვითარებაზე და ამცირებს მათ შესაძლებლობას, ხელი მიუწვდებოდეთ სათანადო საკვებზე, წყალსა და თავშესაფარზე, სიცო-

³⁷ Emyr J. Parry, 'The Greatest Threat to Global Security: Climate Change Is Not Merely An Environmental Problem' (UN Chronicle), ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3z4niJt>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

³⁸ United Nations Human Rights Committee, General comment No. 36 (2018) on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life (30 October 2018) UN Doc CCPR/C/GC/36, para 2.

³⁹ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მე-3 მუხლი.

⁴⁰ United Nations Human Rights Committee, General comment No. 36 (2018) on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life (30 October 2018) UN Doc CCPR/C/GC/36, para 26.

ცხლის უფლება თავისთავად მოიაზრებს სახელმწიფოთა ვალდებულებას, დაიცვან ადამიანები კლიმატის ცვლილების უარყოფითი შედეგებისაგან.⁴¹

დღესდღეობით, მსოფლიო ჯანდაცვის ორგანიზაციის მონაცემების მიხედვით, კლიმატის ცვლილებასთან დაკავშირებული გახშირებული ექსტრემალური მეტეოროლოგიური მოვლენების, ბუნებრივი კატასტროფების, გვალვის, სითბური ტალღების, არასრულფასოვანი კვებისა და გავრცელებული დაავადებებისგან ყოველწლიურად, დაახლოებით, 400 000 ადამიანი იღუპება.⁴² 2030 წლისთვის კი ეს მაჩვენებელი ყოველწლიურად 700 000 დაკარგულ სიცოცხლემდე გაიზრდება.⁴³

კლიმატის ცვლილების კონტექსტში, სიცოცხლის უფლების დასაცავად და მისი მოსალოდნელი დაკარგვის თავიდან ასარიდებლად, ქვეყნები, მათ შორის საქართველო, ვალდებულები არიან, მიიღონ სათანადო, ეფექტიანი ზომები, რათა თავიანთი წვლილი შეიტანონ კლიმატის ცვლილების შერბილებისა და უკვე არსებულ შედეგებთან ადაპტაციის კუთხით.

2013 წელს ფილიპინებში ტაიფუნ „ჰაიანის“ შედეგად, დაახლოებით, 7500 ადამიანი დაიღუპა და მილიონობით მათგანმა საცხოვრებელი დაკარგა.⁴⁴ მიუხედავად იმისა, რომ იქამდე ფილიპინებში ტაიფუნის კიდევ 24 შემთხვევა დაფიქსირდა, ეს უკანასკნელი განსაკუთრებული სიძლიერის აღმოჩნდა.⁴⁵ ჯერ კიდევ რთულია იმის მტკიცება, მართლაც კლიმატის ცვლილებამ გამოიწვია თუ არა ეს კატასტროფა, თუმცა ფილიპინელმა ლიდერებმა ის სწორედ გლობალური დათბობითა და მისი უარყოფითი გავლენებით ახსნეს.⁴⁶ იმავე დღეებში კლიმატის ცვლილებასთან დაკავშირებით ვარშავაში გამართულ შეხვედრაზე მათ კიდევ ერთხელ მოუწოდეს მსოფლიოს, დაესახათ ამბიციური მიზნები, რათა ახლანდელი და მომავალი თაობები დაღუპვისგან გადაერჩინათ.

მეცნიერულ კონსენსუსზე დაყრდნობით, შეიძლება ითქვას, რომ მსგავსი ბუნებრივი კატასტროფების სიხშირე და ინტენსივობის ზრდა სწორედ გლობალურად ტემპერატურის მატებისა და ზღვის წყლის გათბობის შედეგია.⁴⁷

⁴¹ United Nations General Assembly, Analytical study on the relationship between climate change and the human right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health: Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (6 May 2016) UN Doc A/HRC/32/23.

⁴² World Health Organization, 'Quantitative risk assessment of the effects of climate change on selected causes of death, 2030s and 2050s' (2014) 1.

⁴³ DARA and the Climate Vulnerable Forum, "A guide to the cold calculus of a hot planet" (2nd edn, 2012) 17.

⁴⁴ Submission of the Office of the High Commissioner for Human Rights to the 21st Conference of the Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change, "Understanding Human Rights and Climate Change", 14.

⁴⁵ John Vidal and Damian Carrington, „Is climate change to blame for Typhoon Haiyan?“, The Guardian (13 November 2013), ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3bm8oZ7>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

⁴⁶ იქვე.

⁴⁷ იქვე.

3.2. ჯანმრთელობის უფლება

სიცოცხლის უფლებასთან კავშირში, მნიშვნელოვანია კლიმატის ცვლილების შედეგებისგან ადამიანის ჯანმრთელობის დაცვა. ეს უფლება განსაზღვრულია ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციითა და ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-12 მუხლით, რომლის ხელმოწერი მხარეა საქართველოც. მას ასევე განსაზღვრავს საქართველოს კონსტიტუციის 28-ე მუხლი.

კლიმატის ცვლილებების უარყოფითი გავლენა ადამიანის ჯანმრთელობასა და კეთილდღეობაზე პირდაპირ არის ხაზგასმული და აღიარებული თავად გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციის 1-ლი და მე-3 მუხლებით.

მსოფლიო ბანკის მონაცემების მიხედვით, კლიმატის ცვლილება უშუალოდ ზემოქმედებს ადამიანის ჯანმრთელობაზე და მნიშვნელოვნად ზრდის მისთვის ზიანის მიყენების საფრთხეს.⁴⁸ კონკრეტულად, კლიმატის ცვლილება ხელს უწყობს სხვადასხვა დაავადების გავრცელებას. ამასთანავე, ბუნებრივი კატასტროფების სიხშირე ზრდის ადამიანის ფიზიკურად დაშავების რისკს. ამ კუთხით განსაკუთრებით მოწყვლადია განვითარებადი ქვეყნების მოსახლეობა, ვინაიდან მათ, არცთუ იშვიათად, ხელი არ მიუწვდებათ სათანადო ჯანდაცვის სერვისებზე.

3.3. უფლება საკვებზე, წყალსა და თავშესაფარზე

ჯანმრთელობისა და სიცოცხლის უფლებებთან კავშირში, აუცილებელია, განიხილებოდეს ადამიანის უფლება, ხელი მიუწვდებოდეს ჯანსაღ საკვებზე, წყალზე, ადეკვატურ სანიტარიულ პირობებსა და თავშესაფარზე.

- უფლება საკვებზე

სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-11 მუხლის მიხედვით, ყველას აქვს უფლება, არ შიმშილობდეს. საქართველო ამ პაქტის ერთ-ერთი ხელმომწერია. ამ უფლების კონტექსტში, ქვეყნები ვალდებული არიან, მიიღონ ყველა სათანადო ზომა, რათა ადამიანებს ხელი მიუწვდებოდეთ ჯანსაღ საკვებზე.

კლიმატის ცვლილების მთავრობათაშორისი პანელის მეხუთე მოხსენების მიხედვით, გლობალური დათბობა უშუალო გავლენას ახდენს სასურსათო უსაფრთხოებაზე.⁴⁹ კონკრეტულად, კლიმატის ცვლილებით გამოწვეული გვალვებისა თუ წყალდიდობების შედეგად, შესაძლოა, საკვებზე ხელმისაწვდომობა შეუზღუდოს მილიონობით ადამიანი. შესაბამისად, კლიმატის ცვლილება საფრთხეს უქმნის ამ უფლებით სათანადოდ სარგებლობას.

⁴⁸ The World Bank, Turn down the heat: Climate extremes, regional impacts, and the case for resilience (2013) 24.

⁴⁹ Intergovernmental Panel on Climate Change, Fifth Assessment Report: Climate Change 2014 Synthesis Report Summary for Policymakers (Bonn: United Nations Framework Convention on Climate Change) 2.

მსოფლიო ბანკის ვარაუდების მიხედვით, თუ საშუალო ტემპერატურა, წინაინდუსტრიულ დონესთან შედარებით, 2°-ით მოიმატებს, დაახლოებით, 100-იდან 400 მილიონამდე ადამიანს შეექმნება შიმშილის საფრთხე, ხოლო არასრულფასოვანი კვების შედეგად, ყოველწლიურად, დაახლოებით, 3 მილიონზე მეტი ადამიანი დაიღუპება.⁵⁰

- **უფლება წყალსა და ადეკვატურ სანიტარიულ პირობებზე**

სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტით უშუალოდ არ არის განსაზღვრული უფლება წყალზე. თუმცა, მისი კომენტარების მიხედვით, ნებისმიერი ადამიანი უნდა სარგებლობდეს საკმარისი, უსაფრთხო, ფიზიკურად და ეკონომიკურად ხელმისაწვდომი წყლით.⁵¹ გაეროს გენერალურმა ასამბლეამ თავისი რეზოლუციით ასევე აღიარა, რომ სუფთა წყალსა და სანიტარიულ პირობებზე წვდომა ადამიანის ძირითადი უფლებაა, რომელიც აუცილებელია სიცოცხლისა და სხვა უფლებებით სათანადოდ სარგებლობისთვის.⁵²

კლიმატის ცვლილების მთავრობათაშორისი პანელის მიხედვით, კლიმატის ცვლილება შეამცირებს სუფთა წყლის რესურსს, განსაკუთრებით კი, მშრალ სუბტროპიკულ რეგიონებში.⁵³ მსოფლიო ბანკის მონაცემების თანახმად, 2°-ით ტემპერატურის ზრდის პირობებში 1-იდან 2 მილიარდამდე ადამიანს შეეზღუდება წვდომა თავისი საჭიროებების დაკმაყოფილებისთვის საკმარის სუფთა წყალზე.⁵⁴

სუფთა წყალზე ხელმისაწვდომობის შეზღუდვა განსაკუთრებით უარყოფით გავლენას იქონიებს მოწყვლად ჯგუფებზე. მაგალითად, ეს დამატებითი ტვირთი იქნება იმ ქალებისა და გოგონებისთვის, რომლებსაც განვითარებად ქვეყნებში აკისრიათ პასუხისმგებლობა, თავიანთი ოჯახები უზრუნველყონ წყლით და ის საცხოვრებელი ადგილებიდან მოშორებით მდებარე წყაროებიდან მოიტანონ.⁵⁵ სწორედ მათ აქვთ წყალსა და სანიტარიასთან დაკავშირებით განსაკუთრებული პრობლემები და საჭიროებები.

- **უფლება თავშესაფარზე**

სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-11 მუხლის მიხედვით, ყველა ადამიანს ხელი უნდა მიუწვდებოდეს ცხოვრების ადეკვატურ პირობებზე, მათ შორის, თავშესაფარზე. ეს უფლება უმნიშვნელოვანესია, რათა პირმა შეძლოს სხვა ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებებით სათანადოდ სარგებლობა.⁵⁶

⁵⁰ The World Bank, World Development Report 2010: Development and Climate Change (2010) 4 – 5.
⁵¹ United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 15 (New York: United Nations, 2002), Art. 2.
⁵² United Nations General Assembly, The human right to water and sanitation (2010) 64/292, Art. 1.
⁵³ Intergovernmental Panel on Climate Change, Fifth Assessment Report: Climate Change 2014 Synthesis Report Summary for Policymakers (Bonn: United Nations Framework Convention on Climate Change) 13.
⁵⁴ The World Bank, World Development Report 2010: Development and Climate Change (2010) 5.
⁵⁵ UN Women Watch, Fact Sheet: Women Gender Equality and Climate Change (2009).
⁵⁶ United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 4 (New York: United Nations, 1991), Art. 1.

კლიმატის ცვლილება მნიშვნელოვან უარყოფით გავლენას ახდენს ამ უფლებებით სათანადოდ სარგებლობაზე. კონკრეტულად, კლიმატის ცვლილებით გამოწვეული გახშირებული ექსტრემალური მეტეოროლოგიური პირობების გამო, შეიძლება ბევრმა ადამიანმა სახლი დაკარგოს, ხოლო გვალვის, ნიადაგის ეროზიისა და წყალდიდობის გამო, გარკვეული ტერიტორიები საცხოვრებლად უვარგისი გახდეს. ამან, თავის მხრივ, შესაძლოა, გამოიწვიოს პირთა გადაადგილება და მიგრაცია.⁵⁷ კლიმატის ცვლილების შედეგად ზღვის დონისმატების გამო, განსაკუთრებით მოწყვლადები დაბალი სანაპირო ზონის მქონე ქვეყნები არიან.⁵⁸

ზღვის დონისმატება განსაკუთრებულ საფრთხეს უქმნის კუნძულოვან სახელმწიფოებს, რომელთა არსებობაც კლიმატის ცვლილების კონტექსტში, ფაქტობრივად, კითხვის ნიშნის ქვეშ დგას.⁵⁹ მაგალითად, ამგვარი საშიშროება ემუქრება წყნარ ოკეანეში მდებარე კუნძულ კირიბატს.⁶⁰ ის, შესაძლოა, პირველი კუნძული აღმოჩნდეს, რომელიც კლიმატის ცვლილების შედეგად წყალქვეშ გაუჩინარდება. მსგავს შემთხვევებში, აუცილებელია, რომ პირები, რომლებიც თავშესაფარს დაკარგავენ, უზრუნველყოფილნი იყვნენ სათანადო საცხოვრებელი პირობებით და მიგრაცია მათი ღირსების ხელშეუვალობის პრინციპის დაცვით მოხდეს.⁶¹

3.4. თვითგამორკვევის უფლება

სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი, ასევე სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი, რომელთა ხელმომწერი მხარე საქართველოც არის, განსაზღვრავენ ხალხების თვითგამორკვევის უფლებას. ეს ნიშნავს, რომ მათ უნდა ჰქონდეთ საშუალება, თავისუფლად განსაზღვრონ საკუთარი პოლიტიკური სტატუსი და თავიანთი შეხედულებისამებრ განვითარდნენ ეკონომიკურად, სოციალურად თუ კულტურულად.⁶² სახელმწიფოებს, ერთი მხრივ, ეკისრებათ ამ უფლების პატივისცემის, მეორე მხრივ კი, ადამიანების შესაბამისი რესურსებით უზრუნველყოფის ვალდებულება. აქედან გამომდინარე, კლიმატის ცვლილების პირობებში, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს ამ ხალხების ჩვეული ცხოვრების წესის დარღვევა, მათი საცხოვრებელი გარემოს შეცვლა და საფრთხე შეუქმნას თვითგამორკვევის უფლებით სათანადოდ სარგებლობას, სახელმწიფოებს აქვთ ვალდებულება, დაიცვან ისინი ამ საფრთხეებისგან.

დღესდღეობით, ყველაზე დიდი რისკის ქვეშ ისევ და ისევ კუნძულოვანი, მათ შორის კუნძული კირიბატი, და ნაკლებად განვითარებული ქვეყნების ხალხები არიან.

⁵⁷ Submission of the Office of the High Commissioner for Human Rights to the 21st Conference of the Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change, Understanding Human Rights and Climate Change, 19.

⁵⁸ Intergovernmental Panel on Climate Change, Fifth Assessment Report: Climate Change 2014 Synthesis Report Summary for Policymakers (Bonn: United Nations Framework Convention on Climate Change) 13.

⁵⁹ UN News, "Climate change 'threatens self-determination' of citizens in island States, UN rights council told" (6 March 2015), ხელმისაწვდომია: <https://news.un.org/en/story/2015/03/492752>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

⁶⁰ Nyshka Chandran, "A former president is worried that his country is sinking into the ocean" (6 March 2018), ხელმისაწვდომია: <https://cnb.cx/2HaUtRg>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

⁶¹ Submission of the Office of the High Commissioner for Human Rights to the 21st Conference of the Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change, Understanding Human Rights and Climate Change, 19.

⁶² სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი, მუხლი 1; სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი, მუხლი 1.

სწორედ მათ ემღებათ ყველაზე მეტად ხელი საკუთარი ტრადიციების, წესებისა და რწმენის შესაბამისად იცხოვრონ თავიანთ ტრადიციულ ტერიტორიებზე, სადაც მათი წინაპრები სახლობდნენ. ეს კი, თავის მხრივ, ხელს უშლის ამ ხალხების თვითგამორკვევის უფლების სათანადო რეალიზებას.

კლიმატის ცვლილების კონტექსტში, შესაძლოა, საფრთხე შეექმნას არა მხოლოდ ამ ხალხების თვითგამორკვევის უფლებას, არამედ, ზოგადად, მათ არსებობასაც. ამასთანავე, აუცილებლად გაჩნდებიან ე.წ. კლიმატის ცვლილების ლტოლვილები.⁶³ მაგალითად, იმ შემთხვევაში, თუ კუნძული კირიბატი, რომელიც სახელმწიფოა, წყლით დაიფარება, მისი მოქალაქეები სწორედ კლიმატის ცვლილების ლტოლვილებად იქცევიან.

3.5. განვითარების უფლება

განვითარების უფლების შესახებ დეკლარაციის მიხედვით, ეს უფლება თანდაყოლილია და ადამიანს აძლევს საშუალებას, ერთი მხრივ, მონაწილეობდეს და ხელი შეუწყოს ეკონომიკურ, სოციალურ, კულტურულ და პოლიტიკურ განვითარებას, ხოლო, მეორე მხრივ, თვითონვე განვითარდეს თავისი შეხედულებების შესაბამისად.⁶⁴ სახელმწიფოები კი ვალდებული არიან, ადამიანებს ამისთვის სათანადო პირობები შეუქმნან.

კლიმატის ცვლილება მნიშვნელოვან საფრთხეს უქმნის ადამიანების განვითარების შესაძლებლობებს. იმ შემთხვევაში კი, თუ სახელმწიფოები მის შესარბილებლად სათანადო ზომებს არ მიიღებენ, მილიონობით ადამიანის კეთილდღეობა რისკის ქვეშ დადგება და წყალში ჩაიყრება ათწლეულების პროგრესული მიღწევები.⁶⁵

ამ პირობებში უმნიშვნელოვანესია კლიმატის ცვლილებების უარყოფითი შედეგების შემცირება და შერბილება, რათა კაცობრიობამ მიაღწიოს მდგრადი განვითარების მიზნებს, თანასწორობასა და სიღარიბის აღმოფხვრას.

3.6. განათლების უფლება

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მიხედვით, ყველას აქვს განათლების უფლება. ის აღიარებულია სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მე-13 მუხლითაც.

კლიმატის ცვლილებამ ადამიანებს შეიძლება განათლების უფლებით სათანადოდ სარგებლობის საშუალებაც შეუზღუდოს. მაგალითად, 2011 წელს გაეროს გენერალური ასამბლეისთვის მომზადებულ ანგარიშში გაეროს სპეციალურმა მომხსენებელმა საკვებზე ხელმისაწვდომობის უფლებასთან დაკავშირებით წარადგინა ინფორმაცია, რომ გვალვის შედეგად სურსათზე წარმოშობილი პრობლემების გამო, ზოგიერთი ბავშვი იძულებული გახდა, სკოლა მიეტოვებინა, რათა ოჯახს დახმარებოდა, ფიზიკურად ემუშავა და საკმარისი საკვები მოეპოვებინა.⁶⁶

⁶³ UN News, “Climate change ‘threatens self-determination’ of citizens in island States, UN rights council told” (6 March 2015), ხელმისაწვდომია: <https://news.un.org/en/story/2015/03/492752>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

⁶⁴ განვითარების უფლების შესახებ დეკლარაცია (4 დეკემბერი, 1986) 41/128, მუხლი 1.

⁶⁵ The World Bank, Turn down the heat: Climate extremes, regional impacts, and the case for resilience (2013).

⁶⁶ Olivier De Schutter, Report of the Special Rapporteur on the right to food, Olivier De Schutter (United Nations General Assembly 2011) A/HRC/16/49/Add.2, para. 13.

4. სასამართლო პრაქტიკა

კლიმატის ცვლილების კონტექსტში სასამართლოებს ძალიან მნიშვნელოვანი როლი აკისრიათ. ეს მექანიზმი აქტიურად უნდა გამოიყენებოდეს, რათა პირებმა სახელმწიფოებისგან მოითხოვონ სათანადო ზომების მიღება და დაიცვან თავიანთი უფლებები.⁶⁷

ბოლო დროს მსოფლიოში საკმაოდ გახშირდა სამართალწარმოება კლიმატის ცვლილების კუთხით.⁶⁸ 2015 წელთან შედარებით, ეს მაჩვენებელი გაორმაგდა და დღესდღეობით სხვადასხვა ქვეყანაში ეროვნულ თუ საერთაშორისო დონეზე სასამართლოებში უკვე 2000-ზე მეტი საქმეა თავმოყრილი. სამართალწარმოება მთავრობებზე დაკისრებული ვალდებულებების შესრულების მოთხოვნის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ინსტრუმენტად იქცა. ასევე, გაიზარდა სამართალწარმოება წიაღისეული საწვავის მომპოვებელი კომპანიებისა და იმ კორპორაციების წინააღმდეგ, რომლებიც საკვების, სოფლის მეურნეობის, ტრანსპორტის, პლასტიკისა და ფინანსურ სექტორებში საქმიანობენ და მნიშვნელოვანი გავლენა აქვთ კლიმატზე.

- **Netherlands V Urgenda Foundation**

ამ მხრივ ერთ-ერთი პირველი და პრეცედენტული გადაწყვეტილება მიიღო სასამართლომ საქმეში *Netherlands V Urgenda Foundation*.⁶⁹ დავა მიმდინარეობდა ნიდერლანდების სახელმწიფოსა და მის მოქალაქეებს შორის. მომჩივნები დავობდნენ, რომ ნიდერლანდები არ ასრულებდა თავის ვალდებულებებს კლიმატის ცვლილების შერბილების კუთხით და სათანადოდ არ ამცირებდა თავისი სათბური აირების გაფრქვევებს. მოქალაქეების აზრით, ამით ნიდერლანდები არღვევდა მათი და მომავალი თაობების სიცოცხლის, ასევე პირადი და ოჯახური ცხოვრების უფლებებს.⁷⁰ ნიდერლანდების უმაღლესმა სასამართლომ ამ გადაწყვეტილებაში შეაფასა, თუ რა ვალდებულებები ჰქონდა სახელმწიფოს ნაკისრი პარიზის შეთანხმებით, როგორი იყო მისი სათბური აირების გაფრქვევის შემცირების მიზნები, რა ღონისძიებები გაატარა და შეესაბამებოდა თუ არა ისინი ნიდერლანდების მიერ ეროვნულად ნაკისრ ვალდებულებებს. სასამართლომ, შეაფასა, გაიზიარა და დაეყრდნო რა სხვადასხვა მეცნიერულ მტკიცებულებას კლიმატის ცვლილების კუთხით, დაადგინა, რომ ნიდერლანდების სახელმწიფო, რომელსაც ჰქონდა პოზიტიური ვალდებულება, დაეცვა ადამიანის უფლებები კლიმატის ცვლილების კონტექსტში, არღვევდა ამ ვალდებულებას არასათანადო ზომების მიღების გამო.⁷¹ სასამართლომ თავისი გადაწყვეტილებით პირდაპირ განსაზღვრა, რომ კლიმატის ცვლილებამ, შესაძლოა, მნიშვნელოვნად დააზიანოს ნიდერლანდების მოსახლეობის სიცოცხლე და კეთილდღეობა, შესაბამისად, სახელმწიფოს დააკისრა თავისი სათბური აირების გაფრქვევების შემცირება, სულ მცირე, 25%-ით, 1990 წლის დონესთან შედარებით, 2020 წლამდე.⁷²

⁶⁷ Brian J. Preston, 'The Contribution of the Courts in Tackling Climate Change' (2016) 28 Journal of Environmental Law 11, 11-17.

⁶⁸ London School of Economics and Political Science, "Global trends in climate change litigation: 2022 snapshot" (2022), ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3OAIgYU>, ბოლო ნახვა: 26.07.2022.

⁶⁹ *The State of Netherlands V Urgenda Foundation* [2019] ECLI:NL:HR:2019:2007.

⁷⁰ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის კონვენცია, მე-2 და მე-8 მუხლები.

⁷¹ OHCHR, 'Bachelet welcomes top court's landmark decision to protect human rights from climate change' (2019), ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3QTIjbp>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

⁷² იქვე, პარა. 7.5.1.

- **Ashgar Leghari V Federation of Pakistan**

ადაპტაციის კუთხით ასევე პრევენციული გადაწყვეტილება მიიღო ლაჰორის უმაღლესმა სასამართლომ საქმეში *Ashgar Leghari V Federation of Pakistan*. ამ საქმეში პაკისტანელი ფერმერი დავობდა, რომ პაკისტანმა დაარღვია კონსტიტუციის მე-9 და მე-14 მუხლებით განსაზღვრული სიცოცხლისა და ღირსების უფლებები. სასამართლომ დაადგინა, რომ პაკისტანმა, მართალია, შეიმუშავა კლიმატის ცვლილების ეროვნული პოლიტიკა, თუმცა ის პრაქტიკაში არ დანერგა. შედეგად, 2012 წელს მისი მიღების შემდეგ პაკისტანს ამ თვალსაზრისით პროგრესი არ განუცდია.⁷³

სასამართლომ ასევე განმარტა, რომ სწორედ კლიმატის ცვლილებას უკავშირდება პაკისტანში წყალდიდობებისა და გვალვების განშირება, რაც, თავის მხრივ, წარმოშობს საკვებსა და წყალზე ხელმისაწვდომობის პრობლემებს.⁷⁴ სასამართლომ მიიჩნია, რომ, არასათანადო ზომების გამო, პაკისტანი არღვევდა ფერმერის უფლებას ღირსეულ სიცოცხლეზე. შესაბამისად, სახელმწიფოს დააკისრა, სასწრაფოდ დაეწყო კლიმატის ცვლილების ეროვნული პოლიტიკის პრაქტიკულად დანერგვა.⁷⁵

- **PSB et al. v. Brazil**

2022 წლის 30 ივნისს პრევენციული გადაწყვეტილება მიიღო ბრაზილიის უზენაესმა სასამართლომ საქმეში *PSB et al. v. Brazil*.⁷⁶ მან თავის გადაწყვეტილებაში პირდაპირ აღიარა, რომ პარიზის შეთანხმება ადამიანის უფლებათა ხელშეკრულებაა. საქმე შეეხებოდა კლიმატის ცვლილების ფონდს და მის არასათანადო ფუნქციონირებას.

კონკრეტულად, ბრაზილიაში 2009 წელს შეიქმნა კლიმატის ცვლილების ფონდი, რომელიც ბრაზილიის ეროვნული კლიმატის ცვლილების გეგმის ფარგლებში არსებული ფინანსური ინსტრუმენტია. მისი დანიშნულება ამ პროცესის შერბილებისა და უკვე არსებულ შედეგებთან ადაპტაციის კუთხით შესაბამისი პროექტებისა და კვლევების დაფინანსებაა.

2020 წლის 5 ივნისს ოთხმა პოლიტიკურმა პარტიამ ფედერალური მთავრობის წინააღმდეგ ბრაზილიის უზენაეს ფედერალურ სასამართლოში სარჩელი შეიტანა. ისინი ამტკიცებდნენ, რომ 2009-2020 წლებში ეს ფონდი არ ფუნქციონირებდა და მისთვის ბიუჯეტიდან გამოყოფილი რესურსები მიზნობრივად არ ნაწილდებოდა, რითაც სახელმწიფო, თავის მხრივ, კონსტიტუციით ნაკისრ ვალდებულებებს არღვევდა. მოსარჩელები მოითხოვდნენ, რომ სასამართლოს მთავრობისთვის დაევალებინა ამ ფონდის სათანადოდ ამოქმედება. მთავრობა, საპასუხოდ, ცდილობდა, დაემტკიცებინა, რომ კონსტიტუცია მას ამ ფონდის შექმნას პირდაპირ საერთოდ არ ავალდებდა, საქმე ეხებოდა ფედერალური მთავრობის პრეროგატივას და სასამართლოს ჩარევა ფონდების განკარგვის კუთხით დაარღვევდა ძალთა დანაწილების დოქტრინის პრინციპებს.

სასამართლო არ დაეთანხმა ამ არგუმენტებს და დაადგინა, რომ აღმასრულებელი ხელისუფლება თავადვე არღვევდა ხელისუფლების დანაწილების პრინციპს, როდესაც სათანადოდ არ მართავდა კლიმატის ცვლილების ფონდს, რომლის შექმნაც სწორედ

⁷³ *Ashgar Leghari V Federation of Pakistan* [2015] W.P. No. 25501/2015, 12-13.

⁷⁴ იქვე, 11.

⁷⁵ იქვე, 13.

⁷⁶ *PSB et al. v. Brazil (on Climate Fund)* (ADPF 708).

საკანონმდებლო ორგანოს მიერ იყო განსაზღვრული ეროვნული კლიმატის ცვლილებების გეგმის ფარგლებში. ამასთანავე, მისი ამგვარი უმოქმედობა არღვევდა ჯანსაღ გარემოში ცხოვრების კონსტიტუციურ უფლებასაც. შესაბამისად, ამგვარ პირობებში სასამართლო ხელისუფლება, თავის მხრივ, ვალდებული იყო, თავიდან აეცილებინა მსგავსი უკუსვლა გარემოს დაცვის სფეროში. პრაქტიკულად, ეს ნიშნავს, რომ მთავრობა ვალდებული იქნება, ფონდში არსებული სახსრები გამოიყენოს კლიმატის ცვლილების შესარბილებლად, ხოლო ამ სახსრების გადანაწილების შესახებ მის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები სასამართლო კონტროლს/გადახედვას დაექვემდებარება.

ამ საქმეში მთავრობა ასევე დავობდა, რომ, ვინაიდან კლიმატის ფონდის შექმნა ბრაზილიისთვის პარიზის შეთანხმების ფარგლებში საერთაშორისო დონეზე ნაკისრ ვალდებულებას მიეკუთვნებოდა, ის არ იყო ბრაზილიის სამართლის ნაწილი და მთავრობისთვის სავალდებულოდ შესასრულებელი პირობა. თუმცა, სასამართლომ განმარტა, რომ კლიმატის დაცვა ბრაზილიაში კონსტიტუციური ღირებულებაა და საერთაშორისო გარემოსდაცვითი ხელშეკრულებები, ერთგვარად, ადამიანის უფლებათა დაცვის ხელშეკრულებებია, რომლებსაც ე.წ. ზენაციონალური სტატუსი აქვთ. ეს კი ნიშნავს, რომ ისინი მოქმედებენ ეროვნულ დონეზე და იერარქიულად, შესაძლოა, იდგნენ სხვა კანონებზე წინ. მაგალითად, თუ ბრაზილიის ეროვნული კონგრესის (მთავარი საკანონმდებლო ორგანო) მიერ მიღებული კანონი ეწინააღმდეგება ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო ხელშეკრულებას, მაშინ უპირატესობა სწორედ ამ უკანასკნელს ენიჭება. აქედან გამომდინარე, თუ ბრაზილიაში მიღებული რომელიმე კანონი ან განკარგულება არ შეესაბამება პარიზის შეთანხმებას, უპირატესობა სწორედ პარიზის შეთანხმებას მიენიჭება. საბოლოოდ, სასამართლომ დაადგინა, რომ ბრაზილიის მთავრობას უნდა შეერბილებინა კლიმატის ცვლილება მის მიერვე საერთაშორისო დონეზე ნაკისრი ვალდებულებების თანახმად, ხოლო პარიზის შეთანხმება, პრეცედენტულად, ადამიანის უფლებათა დოკუმენტად აღიარა.

5. კლიმატის ცვლილება და საქართველო

კლიმატის ცვლილების უარყოფითი შედეგები დღესდღეობით უკვე საქართველოზეც აისახება.⁷⁷ კონკრეტულად, გახშირებულია ისეთი ბუნებრივი მოვლენები, როგორებიცაა: მეწყერი, ღვარცოფი, ზვავი, გვალვა, წყალდიდობა და სხვა, რაც, თავის მხრივ, საფრთხეს უქმნის მოსახლეობის სიცოცხლესა და მათ სათანადო განვითარებას.⁷⁸

საქართველოსთვის კლიმატის ცვლილების მიმართ მოწყვლადი სექტორებია სოფლისა და სატყეო მეურნეობები, ტურიზმი, ჯანდაცვა და კულტურული მემკვიდრეობა. ისინი პირდაპირ უკავშირდება ადამიანების ეკონომიკურ განვითარებას, ჯანმრთელობას, სიცოცხლესა და კეთილდღეობას.⁷⁹ სწორედ ამიტომ, ადამიანის უფლებების დაცვისა და მათი ღირსეული არსებობისთვის, საჭიროა, საქართველომ, სხვა ქვეყნებთან ერთად, თავისი წვლილი შეიტანოს კლიმატის ცვლილების შერბილებაში და მის შედეგებთან ადაპტაციისთვის საჭირო ღონისძიებები გაატაროს.

საქართველო, სხვა ქვეყნებთან ერთად, კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენციისა და პარიზის შეთანხმების ხელმომწერი მხარეა, აქედან გამომდინარე, შესაბამისი ვალდებულებები მასზეც ვრცელდება. თუმცა, ვინაიდან ის არის განვითარებადი, ე.ი. არა დანართი N1-ით განსაზღვრული სახელმწიფო, მის მიერ ამ ვალდებულებების შესრულება, გარკვეულწილად, სწორედ განვითარებული ქვეყნების მხრიდან ეკონომიკურ, ტექნოლოგიურ, ინფორმაციულ თუ სხვა ტიპის დახმარებაზეა დამოკიდებული.

პარიზის შეთანხმების ფარგლებში, საქართველომ შეადგინა და გაგზავნა ე.წ. ეროვნულად განსაზღვრული წვლილის დოკუმენტი, რომელიც კონკრეტულად ადგენს, რა მოცულობისა და შინაარსის ვალდებულებებს იღებს საქართველო ამ შეთანხმებით.⁸⁰

2021 წელს განახლებული ეროვნულად განსაზღვრული წვლილის დოკუმენტის მიხედვით, საქართველო იღებს უპირობო ვალდებულებას, 2030 წლამდე 35%-ით შეამციროს თავისი სათბური აირების მთლიანი ემისია 1990 წლის საბაზისო დონესთან შედარებით.⁸¹ საერთაშორისო მხარდაჭერის შემთხვევაში კი, ეს მაჩვენებელი, შესაძლოა, 50-57%-მდე გაიზარდოს. სათბური აირების გაფრქვევის შემცირება იგეგმება შვიდ სექტორში: ტრანსპორტი, შენობები, ენერჯის გამომუშავება და გადაცემა, სოფლის მეურნეობა, მრეწველობა, ნარჩენები და სატყეო მეურნეობა.

ამ მიზნების მისაღწევად, მნიშვნელოვანია, ქვეყანაში არსებობდეს ენერგეტიკისა და კლიმატის ცვლილების ინტეგრირებული ეროვნული გეგმა, რომლის პირველადი ვერსია უკვე მომზადებულია, თუმცა, ჯერ საბოლოოდ არ არის მიღებული. ეს გეგმა მკაფიოდ უნდა განსაზღვრავდეს, როგორ განვითარდეს ქვეყანა ენერგეტიკული, ეკონომიკური, გარემოსდაცვითი, სოციალური კუთხით და როგორ შერბილდეს კლიმატის ცვლილების საფრთხე.

⁷⁷ EU4Climate, 'Georgia', ხელმისაწვდომია: <https://eu4climate.eu/georgia/>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

⁷⁸ Climate Forum East (CFE) and Georgia National Network on Climate Change, 'National Climate Vulnerability Assessment: Georgia' (2014), ხელმისაწვდომია: <https://climateforumeast.org/uploads/other/0/771.pdf>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

⁷⁹ EU4Climate, 'Georgia', ხელმისაწვდომია: <https://eu4climate.eu/georgia/>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

⁸⁰ Georgia's updated Nationally Determined Contribution (05.05.2021), ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3OBckTY>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

⁸¹ იქვე, მუხლი 1.1.

სამართლებრივი წყაროები

საქართველოს კანონმდებლობა

საქართველოს კონსტიტუცია

ადამიანის უფლებათა დოკუმენტები

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია

სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი, 1966

ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი, 1966

განვითარების უფლების შესახებ დეკლარაცია (1986) 41/128

საერთაშორისო სამართლებრივი აქტები

გაეროს კლიმატის ცვლილების ჩარჩო კონვენცია, 1992

პარიზის ხელშეკრულება, 2015

სასამართლო გადაწყვეტილებები

The State of Netherlands V Urgenda Foundation [2019] ECLI:NL:HR:2019:2007

Ashgar Leghari V Federation of Pakistan [2015] W.P. No. 25501/2015

PSB et al. v. Brazil (on Climate Fund) (ADPF 708).

ბიბლიოგრაფია

“Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment”, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3NHH9pG>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

“United Nations Conference on the Human Environment, 5-16 June 1972, Stockholm”, გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ვებგვერდი, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3M5pgzK>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

Andrew Dessler and Edward A. Parson, *The Science and Politics of Global Climate Change: A Guide to the Debate* (2nd edn, Cambridge University Press 2010).

Brian J. Preston, ‘The Contribution of the Courts in Tackling Climate Change’ (2016) 28 *Journal of Environmental Law* 11.

Brundtland commission report 1986.

Carbon Brief, “State of the climate: 2022 on track for a summer of extreme heat” (25 July 2022), ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3Pz8pYM>, ბოლო ნახვა: 26.07.2022.

Climate Forum East (CFE) and Georgia National Network on Climate Change, ‘National Climate Vulnerability Assessment: Georgia’ (2014), ხელმისაწვდომია: <https://climateforumeast.org/uploads/other/0/771.pdf>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

DARA and the Climate Vulnerable Forum, “A guide to the cold calculus of a hot planet” (2nd edn, 2012).

David Coley, *Energy and Climate Change: Creating a Sustainable Future* (John Wiley & Sons, Ltd 2008).

Eliza Griswold, “How ‘Silent Spring’ Ignited the Environmental Movement”, *The New York Times* (21 September 2012), ხელმისაწვდომია: <https://nyti.ms/2HP7QrC>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

Emyr J. Parry, ‘The Greatest Threat to Global Security: Climate Change Is Not Merely an Environmental Problem’ (*UN Chronicle*), ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3z4niJt>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

EU4Climate, ‘Georgia’, ხელმისაწვდომია: <https://eu4climate.eu/georgia/>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

European Environment Agency, ‘Sectoral greenhouse gas emissions by IPCC sector’ (21 June 2016), ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3tT0rku>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

Georgia’s updated Nationally Determined Contribution (05.05.2021), ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3OBckTY>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

Greenpeace, ‘Renewable Energy’, ხელმისაწვდომია: <https://www.greenpeace.org.uk/challenges/renewable-energy/>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

Intergovernmental Panel on Climate Change, *Fifth Assessment Report: Climate Change 2014 Synthesis Report Summary for Policymakers* (Bonn: United Nations Framework Convention on Climate Change).

IPCC, “History of IPCC”, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3n7tCwp>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

IPCC, “The IPCC First Assessment Report: Overview”, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3zVorrC>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

IPCC, Climate Change 2021: The Physical Science Basis, first part of the Sixth Assessment Report, ხელმისაწვდომია: <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-working-group-i/>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

James Gallagher, “Heatwaves: What do they do to the body and who is at risk?” BBC (18 July 2022), ხელმისაწვდომია: <https://www.bbc.com/news/health-49112807>, ბოლო ნახვა: 26.07.2022.

John Vidal and Damian Carrington, „Is climate change to blame for Typhoon Haiyan?“, The Guardian (13 November 2013), ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3bm8oZ7>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

Jonathan Watts, “‘No doubt left’ about scientific consensus on global warming, say experts’ The Guardian (London, 24 July 2019), ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2SzriOL>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

London School of Economics and Political Science, “Global trends in climate change litigation: 2022 snapshot” (2022), ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3OAlGyU>, ბოლო ნახვა: 26.07.2022.

Matthew Taylor and Jonathan Watts, ‘Revealed: the 20 Firms Behind a Third of all Carbon Emissions’ *The Guardian* (London, 9 October 2019), ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2IleYY0G>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

Nyshka Chandran, “A former president is worried that his country is sinking into the ocean” (6 March 2018), ხელმისაწვდომია: <https://cnb.cx/2HaUtRg>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

OHCHR, ‘Bachelet welcomes top court’s landmark decision to protect human rights from climate change’ (2019), ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/3QTJbpl>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

Olivier De Schutter, Report of the Special Rapporteur on the right to food, Olivier De Schutter (United Nations General Assembly 2011) A/HRC/16/49/Add.2.

Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change, “Understanding Human Rights and Climate Change”.

Rachel Carson, *Silent Spring* (first published 1962, Hamish Hamilton 1964).

Stuart Bell and others, *Environmental Law* (9th edn, Oxford University Press 2017).

Submission of the Office of the High Commissioner for Human Rights to the 21st Conference of the Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change, Understanding Human Rights and Climate Change.

The life and Legacy of Rachel Carson, ხელმისაწვდომია: <http://www.rachelcarson.org/SilentSpring.aspx>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

The World Bank, Turn down the heat: Climate extremes, regional impacts, and the case for resilience (2013).

The World Bank, World Development Report 2010: Development and Climate Change (2010).

UN Climate Change, History of the Convention, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/39MZeo8>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

UN News, “Climate change ‘threatens self-determination’ of citizens in island States, UN rights council told” (6 March 2015), ხელმისაწვდომია: <https://news.un.org/en/story/2015/03/492752>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

UN News, “Climate change ‘threatens self-determination’ of citizens in island States, UN rights council told” (6 March 2015), ხელმისაწვდომია: <https://news.un.org/en/story/2015/03/492752>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

UN Women Watch, Fact Sheet: Women Gender Equality and Climate Change (2009).

UN, United Nations Framework Convention on Climate Change: Handbook (2016), 17, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2Wgwmwh>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.

United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 15 (New York: United Nations, 2002), Art. 2.

United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 4 (New York: United Nations General Assembly, Analytical study on the relationship between climate change and the human right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health: Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (6 May 2016) UN Doc A/HRC/32/23.

United Nations General Assembly, The human right to water and sanitation (2010) 64/292.

United Nations Human Rights Committee, General comment No. 36 (2018) on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life (30 October 2018) UN Doc CCPR/C/GC/36.

World Commission on Environment and Development, ‘Our Common Future’ (Oxford University Press 1986).

World Health Organization, ‘Quantitative risk assessment of the effects of climate change on selected causes of death, 2030s and 2050s’ (2014).

World Meteorological Organization, “A History of Climate Activities”, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2Xicc1P>, ბოლო ნახვა: 21.06.2022.